

ский потенциал локальной лексики апеллятивного характера, и весь инструментарий онимического лексического пласта.

Локальность как внутритекстовая категория реализуется уже на уровне первого перцептивного знака текстовой системы – на уровне заголовка – *Алжир и Тунис, Франция, Тразименское озеро, Флоренция, Мадагаскар, Замбези, Сомалийский полуостров, Абиссиния, Судан, Суэцкий канал, Сахара, Египет, Красное море, Лаос, Стокгольм, Швеция, Неаполь, Рим, Родос, Константинополь, Венеция и др.* Пространство широкого охвата, доступное и известное всем, сужается в номинациях мелких, пространственно сориентированных и контекстуально и субъективно обусловленных объектов: *В библиотеке, У камина, В пути, У берега, На море, На берегу моря, В саду, На Северном море, На Палатине и др.* Заголовки подобного семантического типа используются и В. Брюсовым (*По меже, У колонны, В ресторане, В наемной комнате, На горячем песке, В итальянском храме и др.*), и Б. Пастернаком (*Венеция, Петербург, Марбург, Сталинград, В больнице, В чаще и др.*), и О. Мандельштамом (*Рим, Париж, Реймс и Кёльн, Армения, Ленинград, Феодосия*), и А. Вознесенским (*Гайана, Новый Арбат, В магазине*), и И. Бродским (*Новая Англия; Пристань Фагердала; Сан-Пьетро; Пьяцца Маттеи; Ландсверканал, Ист Финчли*). Однако приведенные единицы не столь частотны в поэтических текстах названных авторов, и именно в поэзии Н. Гумилева создается целостная пространственная система со множеством структур, отличающихся локальной детализацией.

Образ пространства в поэтическом тексте Н. Гумилева может быть признан одной из доминант художественного мира автора. Идея пути и движения по нему многократно расширяет инструментарий локальных конструкторов, составляющих внутритекстовую модель мира.

Заключение. Текст как последовательность знаков является коммуникативной единицей высшего уровня, так как проявляет качество смысловой завершенности, выступая как законченное структурное и информационное целое. Пространство и время в художественной системе выполняют функцию семантико-структурного базиса. Языковыми средствами создания пространственно-временного континуума выступают апеллятивные единицы с локальными и темпоральными семантическими характеристиками, а также обширный пласт онимической лексики, представленный топонимами и хрононимами.

Список литературы

1. Мазанова, Е.Ю. Когнитивные механизмы и языковые средства репрезентации пространства в англоязычном тексте художественной прозы [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступа: <http://www.cyberleninka.ru/article>. – Дата доступа: 07.02.2015.
2. Новейший философский словарь / А.А. Грицанов, М.А. Можейко [и др.]; под ред. А.А. Грицанова. – 2-е изд., перераб и доп. — Мн.: Интерпрессервис, 2001. – 1280 с.
3. Папина А.Ф. Текст: его единицы и глобальные категории. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 368 с.
4. Лотман Ю.М. Избранные статьи. В 3-х томах. Т. 3. – Таллинн, 1993. – С.377 – 398.

СЕМАНТИЗАЦЫЯ ГАСПАДАРЧАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ЧАЛАВЕКА Ў ГАВОРКАХ ВІЦЕБШЧЫНЫ: ДЗЕЯСЛОЎНАЯ ЛЕКСІКА

А.С. Дзядова
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

У гаворках Віцебшчыны, якія ўваходзяць у паўночна-ўсходні тэрытарыяльны дыялект Беларусі, даволі значную ў колькасным плане і цікавую ў этнакультурных адносінах лексіка-семантычную групу ўтварае дзеяслоўная лексіка, якая семантызуе гаспадарчую дзейнасць чалавека. Мэта артыкула – раскрыць спецыфіку семантыкі лексікі Віцебшчыны са значэннем гаспадарчай дзейнасці чалавека.

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання з’яўляюцца лексічныя адзінкі дыялектнай мовы Віцебскай вобласці, у значэнні якіх рэпрэзентуецца гаспадарчая дзейнасць чалавека. Крыніцай даследавання паслужыў “Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны” [1], [2]. Асноўнымі метадамі выступаюць апісальны метады і метады кампанентнага аналізу.

Вынікі і іх абмеркаванне. Змест паняцця *гаспадарчая дзейнасць чалавека ў гаворках Віцебшчыны* рэпрэзентуюць найменні, што абазначаюць не толькі віды заняткаў і роды дзейнасці, якія спрадвеку былі асноўнымі ў беларусаў (а гэта найперш земляробства і жывёлагадоўля), але і штодзённую працу па гаспадарцы.

Пры вызначэнні дамінантных характарыстык нацыянальнага характару нашага народа адным з асноўных крытэрыяў з'яўляецца працавітасць і гаспадарлівасць. З часоў глыбокай старажытнасці паўсядзённае жыццё беларусаў было цесна звязана з працай. Старанная, руплівая праца на зямлі здаўна лічылася надзейным сродкам матэрыяльнага забеспячэння жыцця чалавека. Згодна са стэрэатыпамі самасвядомасці нашага народа, толькі дбайны і клапатлівы працаўнік можа стаць добрым гаспадаром і дасягнуць прыбытку для сваёй сям'і. Гэта і знайшло адлюстраванне ў семантыцы вялікай колькасці лексем, якія абазначаюць разнастайныя віды дзейнасці сельскагаспадарчага характару.

Значнай актыўнасцю ўжывання ў гаворках Віцебшчыны характарызуецца найменні, семантычна звязаныя з асноўнымі заняткамі сялян-беларусаў – вырошчваннем бульбы і жыта, нарыхтоўкай сена на зіму. Агульнасць семантыкі 'акучыць (акучваць) бульбу' рэалізуецца ў дзеясловах **абгортваць**, **асыпаць**, **падмяшаць (падмешваць)**, **падакучыць**, **разганіваць**. Напрыклад: *Як эта так: бульбы не падмяшаць матцы?* (Селішча Арш.) [2, 87]. Працэс нарыхтоўкі сена для свойскай жывёлы семантызуецца ў значэнні такіх лексем, як **абграбаць**, **валаваць** 'валкаваць, зграбаць скошаную траву ў валкі', **гальмаваць** 'абграбаць, падраўноўваць стог сена', **грабаць (грабіць, грываць)** 'грэбці', **капіць (капнаваць, капніць)** 'складваць сена ў копы'. Напрыклад: *Сначала сена разбіваюць, а потым валуюць.* (Польмя Сен.) [1, 111]; *Сена ўжэ сухоя, нада капіць.* (Храпакі Віц.) [1, 240]. Сярод іншых дзеясловаў, семантыка якіх звязана з абазначэннем земляробчай дзейнасці беларусаў, трэба адзначыць дыялектызмы **гарані** 'араць', **ляшыць** 'разбіваць участак зямлі на загоны або палосы'; **абсцёбаць** 'абабіць, абмалаціць', **глабыць** 'жаць', **увабрацца** 'управіцца з уборкай ураджаю' і інш. Напрыклад: *Нада абсцёбаць жыта, ужэ сухое.* (Бандуры Шум.) [1, 30]; *Хоць бы ўвабрацца на полі, пакуль пагода.* (Шодзікі Шум.) [2, 306].

Акрамя земляробчай дзейнасці, нашы землякі спрадвеку вызначаліся ўмельствам у такіх занятках, як бортніцтва, лоўля рыбы, паляванне, бондарства, кавальства. Гэтыя віды дзейнасці, якімі, як правіла, займаліся мужчыны, семантызуюць дыялектызмы **лажбавіць** 'забіраць мёд у пчол', **агрэбці (аграбаць)** 'сабраць (збіраць) рой у раёўню'; **лаваць** 'лавіць (рыбу)'; **бандаравіць** 'бандарыць, бандарнічаць, займацца бондарствам'; **куць** 'каваць' і інш.

Традыцыйна жаночымі былі абавязкі, звязаныя з вядзеннем хатняй гаспадаркі, доглядам дзяцей, а таксама такія заняткі, як вязанне, ткацтва, што і рэпрэзентуецца ў значэнні дзеясловаў тыпу **кранаць** 'вязаць': *Сядзіш ціханька, не чувашь. Думаю: што робіш? Аказываецца, нешта кранаеш.* (Дзёрнавічы В.-Дзв.) [1, 265]; **абрабіць** 'абвязаць кручком': *Звязала істопкі, а абрабіць не магу.* (Капыльшчына Міёр.) [1, 28] і інш.

Вядзенне гаспадаркі вымагае ад жанчыны цярылівасці, умельства і спрыту. Яе абавязкі як гаспадыні, працу ў хаце і на падворку рэпрэзентуюць лексічныя адзінкі шырокага семантычнага дыяпазону. Яны ўтрымліваюць у сабе выразную этнакультурную інфармацыю, якая дае звесткі пра гаспадарчае жыццё беларускай сялянкі. Напрыклад, штодзённыя справы, звязаныя з выпальваннем печы і прыгатаваннем ежы, якія спрадвеку лічыліся жаночымі абавязкамі, семантызуюцца лексемамі **працэпліць (нацэпліць)** 'прапаліць у печы': *Нада печ працэпліць троху.* (Кулакова Віц.) [2, 174]; **строіць** 'гатаваць, варыць, збіраць на стол': *На Тройцу яду нада строіць, як на Паску.* (Пазнякова Пол.) [2, 282]; **навэсці, накрапаць, прыладзіць (прыладзіць)** 'прыгатаваць ежу, накрыць на стол': *К вечару прыладзім што-нібудзь і паядзём.* (Канашы Гар.) [2, 178].

Дастаткова вялікая колькасць дзеяслоўнай лексікі інтэгравана агульным семантычным кампанентам 'упраўляцца па гаспадарцы, выконваючы штодзённую працу; даглядаць гаспадарку'. Напрыклад, **абхадзіцца**: *Трэба ісці абхадзіцца каля скаціны.* (Станіславава Дубр.) [1, 22]; **пароцца (пэрацца, пэркацца)**: *Паролася ўвесь дзень на дваре.* (Кулакова Віц.) [2, 115]; **прыбіраць (прыбіраць)**: *Зімой увечарі рана прыбіраць ідзём.* (Канашы Гар.) [2, 176]; **пыніцца (упыніцца)**: *Бабская работа – пыніцца ў хаце.* (Дольдзева Сен.) [2, 206]; **пяхацца**: *Вы на хрэсьбіны ідзіце, а я тут паціху адна пяхацца буду.* (Забалацце Арш.) [2, 213]; **спраўляцца**: *Нада ісці спраўляцца: саўсім сямнеіць.* (Дзёрнавічы В.-Дзв.) [2, 275]; **цюпаць**: *Цюпаю з рання да вечара, а што раблю?* (Лазы Тал.) [2, 330]; **шатацца**: *Гаспадар у хлеве недзе – пайшоў ужо шатацца.* (Вярэнькі Паст.) [2, 342]; **шломаць**: *Шломае каля хаты дзень, зробіць жа нешта.* (Рулёўшчына Дубр.) [2, 346].

У хатняй гаспадарцы заўсёды шмат працы і для мужчын, калі патрэбна што-небудзь прымацаваць, прыбіць, адрамантаваць. Гэтая акалічнасць абумовіла выкарыстанне на Віцебшчыне дзеяслоўных намінацый тыпу **абамшыць** 'пракласці мохам': *Крепка абамшыў хату, у*

такую мароз не ўлезіць. (Ляхаўка Дубр.) [1, 20]; **адсэч** ‘адсекчы, ссекчы’: *Трэба было б адсэч тыя кусты пад вокнамі.* (Швэплі Докш.) [1, 38]; **закр’опіць** ‘замацаваць, прыбіць’: *Дошкі тыя трэба закр’опіць.* (Цяцеркі Брасл.) [1, 203]; **наскіпаць** ‘нашчапаць (трэсак)’: *Наскіпай трэсак і палачак на паджогу.* (Дзёрнавічы В.-Дзв.) [2, 52]; **папіляхаць (папіл’ехаць)** ‘распілаваць’: *Па-прасілі дровы папіляхаць.* (Ласкаўшчына Міёр.) [2, 111]; **правіць** ‘рамантаваць, праводзіць рамонт, чыніць што-небудзь’: *Бацька ў гараж нешта правіць пайшоў.* (Мазалава Віц.) [2, 165]; **прыбамбіць, прісумбычыць, прішпанд’оріць (прышпанд’орыць)** ‘прымацаваць, прыбіць’: *Прыбамбіў учора карціну да сцяны, а яна ўзяла ды звалілася ноччу.* (Мікіціха Шум.) [2, 184] і інш.

Безумоўна, разгледжаныя вышэй дзеяслоўныя абазначэнні – толькі невялікая частка дыялектнай лексікі Віцебшчыны, семантычна звязанай з гаспадарчай дзейнасцю чалавека. Таму у ліку іншых дзеяслоўных найменняў даследаванага тэматычнага кола назавём словы тыпу **абдзэлаць** ‘залатаць’, **выжымаць** ‘мыць бялізну’, **вышар’ашваць** ‘мыць, шараваць’, **прыклад’аць** ‘прыводзіць у парадак што-небудзь’, **біць** 1) ‘кляпаць, вастрыць касу малатком’; 2) ‘калоць дровы’, а таксама сінанімічныя пары **набіць – навісьці** ‘навастрыць (касу, серп)’, **накал’таць – накішкаць** ‘намяшаць, накалаціць (пра страву)’, **раздз’эргваць – радзіць (рядзіць)** ‘прарэджваць (пра агародныя расліны)’ і інш.

Заклучэнне. Як сведчыць прааналізаваны моўны матэрыял, дзеясловы са значэннем гаспадарчай дзейнасці чалавека характарызуюцца ў гаворках Віцебшчыны разнастайнасцю семантыкі, якая захоўвае ў сабе цікавую этнакультурную інфармацыю пра наш народ, а таксама выразна адлюстроўвае спецыфіку яго працоўнай дзейнасці і звычаяў.

Спіс літаратуры

1. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны: у 2 ч. / Л.І. Злобін (рэд.) [і інш.]. – Віцебск: УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”, 2012. – Ч. 1. – 304 с.
2. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны: у 2 ч. / склад. : Г.К. Семьянькова, Т.А. Грачыха, А.С. Дзядова [і інш.] ; пад рэд. А.С. Дзядовой. – Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава, 2014. – Ч. 2. – 358 с.

ГЕРОИЧЕСКИЙ ЭПОС ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ (к 105-летию А.Т. Твардовского)

*В.В. Здольников
Витебск, ВГУ имени П.М. Машерова*

В восемнадцатом веке в русской литературе становится, условно говоря, модным новым для неё жанр – героическая поэма. Оговорка наша не случайна, ибо отечественный литературный процесс того столетия – это прямое или косвенное подражание, заимствование, перенесение на русскую почву опыта западноевропейской (французской особенно) литературы, в которой тогда господствовала эстетика классицизма, где среди «высоких» жанров называлась и героическая поэма. В.К. Третьяковский весьма вольно обошёлся с романом Ф. Фенелона «Приключения Телемаха», представив его русским читателям в своём переводе как героическую поэму «Телемахида». Более того, он снабдил её издание небольшим теоретическим трактатом «Предызъяснение об ироической пииме» (1766). А уж М.М. Хераскова мы вправе называть отцом русской героической поэмы: его «Россиада» была «образцовой» для своего времени.

Понятие «образцовый» в эстетике классицизма напрямую связывалось с её нормативной частью и означало следование «правилам». В наиболее полном виде они изложены в трактате Н. Буало «Поэтическое искусство», уже переведённом на русский язык к моменту рождения отечественных героических поэм. Так что, создавая своё «Предызъяснение об ироической пииме», русский автор систематизировал типологические признаки героической поэмы или поэтического эпоса, адаптировал для своих читателей понятия и терминологию, круг «правил» французского теоретика.

Согласно этим правилам, в переложении Третьяковского, темой героической поэмы должны быть важные события отечественной истории: «Эпопея воспевает не личность, не героя, а великое деяние». На этой основе должен строиться «узел» (сюжет), от «завязания» до «развязания» действия. Эти же элементы, считает Третьяковский, должны присутствовать в каждом отдельном эпизоде поэмы. Что касается характеров, они должны быть строго выдержаны, до конца «не изменять своей сущности». Для мотивации поступков персонажей автор может использовать «чудесности» (т.е. фантазию). Но как бы ни были они вымышлены, им следует всё же быть вероятными, «иметь